

ВЕРХОВИНЕЦЬ

БІБЛІОТЕКА В. О. Р. Ч. 21

НОВАЩУКА ВМІСІТЬ

рис. ч. 1

КОНФЕРЕНЦІЯ Українських Пластових Організацій

Австралія — Аргентина — Велика Британія — ЗСА — Канада — Німеччина

ГОЛОВНА ПЛАСТОВА БУЛАВА

ОРЛИНИЙ КРУГ

Бібліотека "Вогню Орлиної Ради"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Otha N. Kulynycz
P. O. Box 2281
Long Island City, NY 11102
U. S. A.

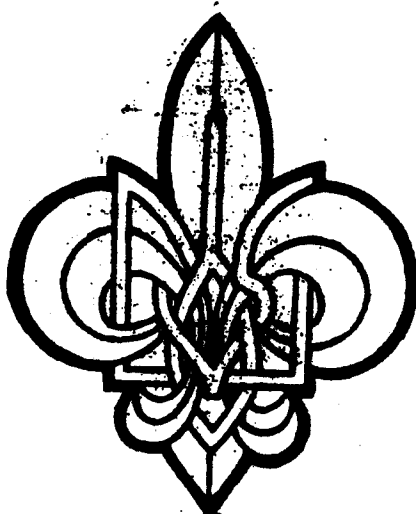
АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ:

Dennis Bednarsky
35 Marsac Pl.
Newark, NJ 07106
U. S. A.

.....
Випуск ч. 21:

Сірий Орел Андрій Якубовський: Новацька Вмілість
"Верховинець", 1989.

Всі права застережені. Відбито офсетом у Детройті. Наклад 300 прим.
Copyright by Plast, Ukrainian Youth Organization, Inc.
Printed in U. S. A.

ЦЕ ВИДАННЯ УФУНДУВАВ 28-й КУРІНЬ УПС "ВЕРХОВИНКИ"

1

СІРИЙ ОРЕЛ АНДРІЙ ЯКУБОВСЬКИЙ

НОВАЦЬКА ВМІДІСТЬ
"ВЕРХОВИНЕЦЬ"
/Методичні матеріали/

Відзнака змілости "Верховинець"

Підготували до друку пл. сен. Ірена і Юрій Богачевський, 1989.

1989

БІБЛІОТЕКА В. О. Р. Ч. 21

Дорогі Новацькі Виховники!

Новацька вмілість „Верховинець“ має за мету зацікавити новаків українськими горами Карпатами, та з оборонцем Гуцульщини, Олексом Довбушем, бо якраз тепер минає 237 років від смерти цього славного лицаря гір.

Матеріал поданий у цій збірці є на те, щоби допомогти виховникам у переведенні цієї надзвичайно гарної вмілості. Та братчик, що прочитає цей підручник, відразу пізнає, що оповідати у цій формі про географію, як також історію Карпат, як я подав, це замало. Щоби оповісти це у цікавій формі для новака, він змушений подавати матеріал у приступній формі, беручи до уваги вік новаків із якими він переводить вмілість.

Подані у цім підручнику є такі речі, що допоможуть Вам у переведенні ВЕРХОВИНЦЯ, як:

- 1/ Коротка географія Карпат, людність, рослинність і тваринність.
- 2/ Історичні відомості про Карпати.
- 3/ Оповідання.
- 4/ Вірші та пісні.
- 5/ Гри.
- 6/ Майстрування.

У цім підручнику є коротко вичерпані всі вимоги. Та братчик не повинен обмежуватися тільки до того, що подане тут, а повинен поширити своє знання про Верховинця ще й іншими матеріалами, як: „Захар Беркут“ Івана Франка, поеми Юрія Федьковича як „Довбуш“ та „Лукіяні Кобилиця“, „Гори говорять“ Уласа Самчука, „До Сонця, до Волі“ проф. Галини Лагодинської-Залеської, „Рідними пляями“ Богдана Чехута /Марко/, „Нариси з Гуцульщини“ М. Ломацького, „По Рідному Краю“ Олени Кіселевської, і багато, багато інших оповідань і повістей.

Тут хочу також щиро подякувати проф. пл.сен. О. Бережницькому за матеріали, які дуже допомогли мені в оформленні цієї вмілості, як також і мистцеві малярці пані Т. Княгиницькій-Душенко за всі рисунки подані в цій вмілості.

ГОТУЙСЬ

С.О. Андрій

ВИМОГИ НОВАЦЬКОЇ ВМІЛОСТІ "ВЕРХОВИНЕЦЬ"

М е т а: Замилування до мандрювання, зокрема по горах, ознайомлення з українськими горами.

П і д г о т о в а: Збірна.

1. Відбуде три 1/2-денні прогулянки в околиці табору; пройде пішки не менше 4 км.
2. Знає, які труднощі чекають новака в горах.
3. Визнається на погоді.
4. Знає, як постанли гори.
5. Назве найвищі гори світу.
6. Зобразить наші гори з допомогою піску, глини, чи іншого матеріялу, або намалює їх.
7. Розкаже про гори України, про життя верховинців, про Довбуша.
8. Назве шість гірських рослин і шість гірських тварин.
9. Знає, що таке сопілка й трембіта й нарисує їх.
10. Заспіває пісню "Верховино".
11. Зробить три добрі вчинки в природі для збереження її.
12. Поможє в будуванні колиби.

ПРОГРАМА СХОДИН

В складанні програми сходин, виховник повинен подбати, щоби його уклад програми був складений від простіших до більше складних речей.

ПРОГРАМА:

1. Відкриття: а/ Обряд: новаки стають на струнко в своїм крузі, і братчик заповідає, що сьогодні ми вирушаємо на мандрівку в гори.
 б/ Поздоров: Братчик: Мандрівники, в дорогу Готуйсь!
 Новаки: Готуйсь, Готуйсь, Готуйсь!
 в/ Перевірка присутності: Братчик читає імена новаків, а кожний новак відповідає в цей спосіб, що назве якогось карпатського звіря, чи якусь гору в Карпатах. 10 хвилин
2. ГРА: Будь бистрий /подана в тексті/ 10 хвилин
3. РОЗПОВІДЬ: КАРПАТИ /подана в тексті/ 10 хвилин
4. ГРА: Запам'ятай імена. /Гляди в тексті/ 5 хвилин
5. МАЙСТРУВАННЯ: Збудуй дарабу /подане в майструванні/ 20 хвилин
6. ПІСНЯ: ВЕРХОВИНО /подана в Піснях/
 У ГОРАХ КАРПАТАХ /подана в Піснях/ 10 хвилин
7. МАЛЮВАННЯ: Намалюй гуцульську хату 5 хвилин
8. ЗАКРИТТЯ: В крузі, братчик заповідає коли відбудеться наступне заняття і що з собою принести.
 Поздоров: Готуйсь! Розхід! 5 хвилин

Час тривання сходин - 1 година і 15 хвилин.

Провірку вмилості переводить гніздовий із участю братчика, який переводив вмилість, або коменданта в таборі. Коли новак успішно закінчив вмилість, то на новацькому вогнику, або на святі гнізда, дістає відзначку ВЕРХОВИНЦЯ.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

- 1/ **КАРПАТИ:** Коротка географія, ріки Карпат, ліси й тварини та людність - лемки, бойки і гуцули /вибране на підставі географії І. Теслі та Енциклопедії Українознавства проф. д-ра В. Кубійовича/.
- 2/ **ГОРИ:** Європи, Північної Америки, Південної Америки, Азії. Найвищі шпигли світу /вибране зі світового атласу/.
- 3/ **ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО КАРПАТСЬКІ ГОРИ:**
/Вибране на підставі Енциклопедії Українознавства та історії Буковини/.
- 4/ **ГУЦУЛИ:** Вибране із "Етнографічних Спостережень" С.М. Коваліва.
- 5/ **МАНДРУВАННЯ ПО ГОРАХ:** Найважливіші частини вряду, уживання ливня для спинання по горах, і знання погоди. /Вибране з книжки „Скавтінг для хлопців“ Б.П./

КАРПАТИ

Найкраща і найбільше оспівувана поетами частина української землі – це українські гори Карпати. Тягнуться вони великим луком, починаючи на межі з Альпами біля м. Братіслави на Дунаї, і переходять через українські землі на її південнозахідній частині. Карпати – це гори середньої висоти, які тягнуться яких 1300 км /812 ам. миль/. Їх заселяють багато народів як: українці, словаки, мадяри, румуни та поляки. До української території належать у цілості середні, або українські Карпати. В західній частині українських Карпат гори є низькі, і їх ми зємо „Низький“, або „Лемківський Бескид“. Тут верхи гір більше заокруглені, майже плоскі. „Низький“ Бескид тягнеться від долини річки Попраду до річок Ослави і Лябориця. Ще донедавна „Низький Бескид“ був вкритий великими мішаними лісами. Нині лишилось їх мало, наші сусіди їх повирубували, пограбували і вивезли.

Чим даліше на схід, то українські Карпати стають щораз вищі. Найвищий верх Карпат є у Чорногорі. Це Говерля, що висотою сягає около 6,751 стіп /2,058 м./.

Зима в горах Карпатах є дуже гостра і триває 4 до 5 місяців. Весна холодна, зате літо є тепле, а осінь довга і погідна.

РІКИ КАРПАТ:

Ріки в українських Карпатах пливуть на північ і на південь. Течуть вони бистро по кам'янистому ґрунті, вузьким і плитким руслом. Як немає дощу, то вони виглядають як маленькі спокійні струмочки, але коли навесні чи літом падає дощ, а навіть і злива, тоді вони обертаються в бурхливі й небезпечні стихії, що потраплять знищити все. Карпати ділять води українських рік на такі, що пливуть до Чорного Моря, і на такі, що спливають в Балтійське Море. Це є так званий вододіл на Чорноморське і Балтійське сточище. Найбільш знані ріки Карпат є: Черемос, Серет, Тиса, Прут, Дністер і Сян.

ЛІСИ КАРПАТ:

На схилах Карпат розкидуються буйні ліси. Не всюди вони однакові, залежно від висоти гір, тепла чи холоду, кількість опадів, ґрунту і т.п. Чим вище вгору, тим ґрунт стає більше кам'янистий і скелястий. Йдучи з півночі з підніжжя Карпат до вершків можна за-примітити певні рослинні смуги. Долем поміж управленими ріллями виступають листкові і мішані ліси, з дубом, буком, грабом, кленом,

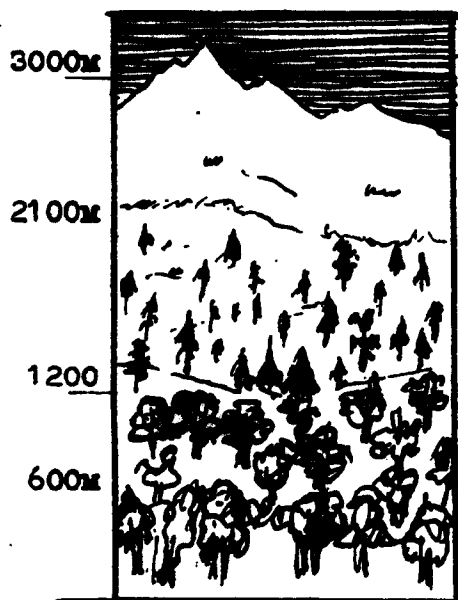
березою і липою, а на піскуватих ґрунтах – сосни. Давніше були ще й тися.

ЛІСИ В КАРПАТАХ

Гори створюють для рослин цілком особливі умовини розвитку. Передусім зміна температури й кількості атмосферичних опадів.

В Карпатах до висоти 600 метрів /2000/ стіп/ ростуть мішані ліси з такими деревами як: дуб, граб, бук, смерека, ялиця, клен і липа. В поясі від 600 до 900 м. /2000 – 3000 стіп/ ростуть смерекові та букові ліси, а від 900 до 1225 м. /3000 – 3700 стіп/ переважають ялицеві ліси з домішкою смереки та бука. Чим вище, ліси рідшають і тут знаходяться полонини. А ще вище від полонин трава ниждіє і поростає мохом.

Для ліпшого поняття про вигляд карпатських дерев нижче є подані рисунки дерев та вигляд листя.

ДУБ: Чорний дуб і Білий дуб

рис. ч. 5

КЛЕН

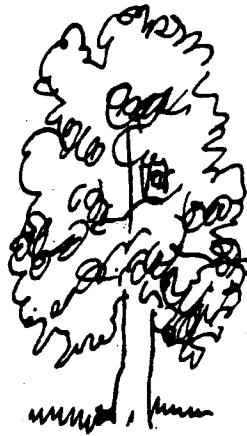
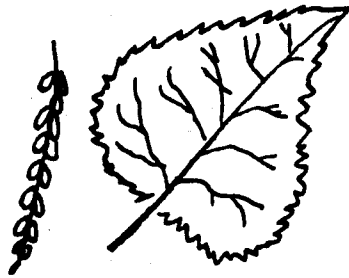
БУК

БЕРЕЗА

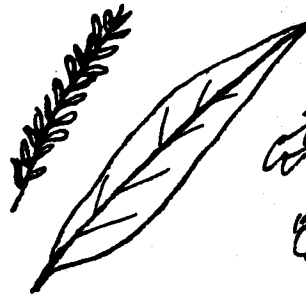
ТОПОЛЯ

ЛИПА

ВЕРБА

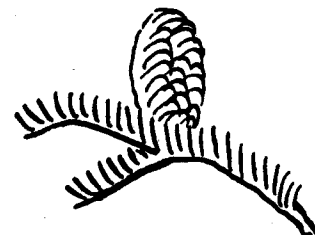
СОСНА

СМЕ́РКА

ЯЛИ́ЦА

ТВАРИНИ КАРПАТСЬКИХ ГІР

На початку історичного життя нашої землі тваринність її визначалася великим багатством та різноманітністю. Через непотрібне винищення тварин людиною вже не можна бачити в природі всіх родів тварин, хіба в заповідниках, або в зоологічних городах.

Гірські смуги, через рідкість населення й відносно слабе за-господарювання, дали схоронище для багатьох тварин, які уже рідко коли можна побачити на рівнинах.

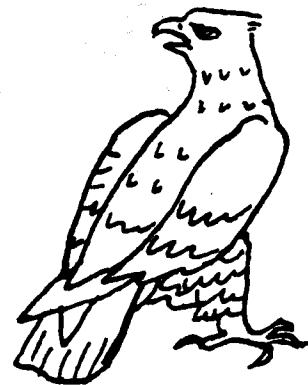
У лісових гушах Карпат живе: дикий кіт, дикий кабан /дик, або дика свиня/, вовк, рись, ведмідь. Із гризунів: темна карпатська білка, і снігова полівка. Із птахів: орли, соколи, яструби і чорні лелеки. Із плазунів - змія поганка, водяний вуж, ящірка і гірська саламандра.

Мандрівник у горах має змогу побачити в природі гір різних тварин, а коли він ще до того спостережливий, то зобачивши на землі сліди, він зможе по слідах пізнати, який звір переходив.

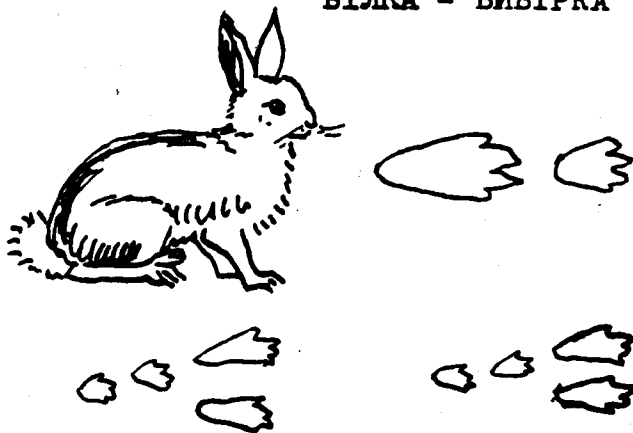
Тут бачите рисунки вищезгаданих карпатських тварин і сліди, які вони залишають.

БІЛКА - ВИВІРКА

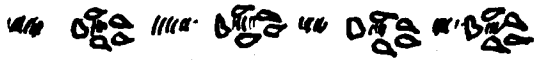
ОРЕЛ

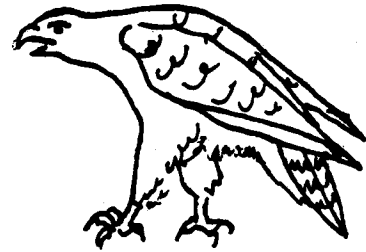
ЗАСЦЬ

ДИКА СВИНЯ /ДИК/- КАБАН

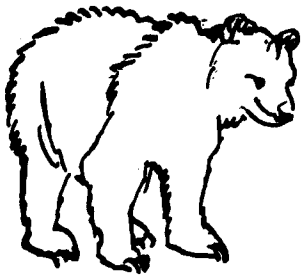
ЛИС

СОКЛІ

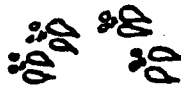
РИСЬ

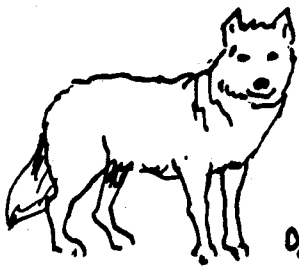
ВЕДМІДЬ

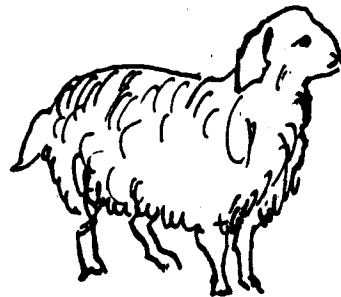
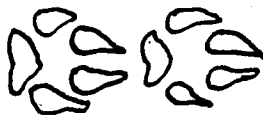
ОЛЕНЬ

КОЗУЛЯ - САРНА

ВОБК

ВІВЦЯ

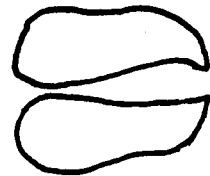

рис. ч. 4

Вище від тих лісів простягається смуга ялиці і смереки. Чим ближче до верхів, смерека переважає, а до неї долучується і кедрина. Врешті зникає і смерека, яка карловатіє. Це горішня границя лісів, що доходить до висоти 5,000 ст./1670 м/. Вище від цієї границі лісів простягається смуга густих чагарників, а саме жерепи /гірські сосни/. Над ними тягнуться вже до самих шпилів травні луки, які зветься полонинами, де гуцули випасали стада худоби і овець. На шпильх гір трава нидіє і каміння поростає мохом. Ліси українських Карпат дають доброї якості дерево.

ТВАРИНИ КАРПАТ:

Тваринність Карпат збереглася в східній частині ще у своєму первісному стані, хоч людська рука і проріджила звіринний стан. Тут у лісових гуцах живе король Карпат ведмідь, а крім цього рисі, вовки та олені. Вовки та ведмеді нероз роблять великі шкоди пастухам у полонинах, вбиваючи вівці чи іншу худобу. Над всіма цими звірями кружляють чоколи, яструби і беркути. В карпатських ріках царюють - у Черемосі пструг і лось.

ЛЮДНІСТЬ КАРПАТ:

Населення Карпат займається випасом худоби на полонинах, рубанням дерев, а де догідна земля, то й управою ріллі. Серед населення затрималося багато давніх звичаїв і давній народний одяг. Подивіться на мапу України. В південно-західній її частині простягаються гори Карпати. У цих горах спокійно живуть наші верховинці. На заході - від ріки Попраду до джерел ріки Сяну і Ужа - лемки. На сході від лемків - від Сяну по Лімницю - бойки, а далі гуцули - від Лімниці аж по буковинську низину.

Лемки: Заселяють ту частину Карпат, що зветься "Низький Бескид". Гори тут невисокі, ліси вирубані, а земля бідна, родить лише овес та картоплю. Лемківські села невеликі, хати дерев'яні. Найбільше відома тут є місцевість Криниця, де є джерела лікувальних вод. Після останньої світової війни Лемківщина залишилася під пануванням Польщі. Польська влада, як також і московська, насильно переселявала лемків в глибину Польщі, а частину на Україну і на Сибір. Проти виселення лемків боролася УПА. Та лемки і під утисками не забувають про свої села та гори.

Бойки: Заселяють "Високий Бескид", дуже гарні лісисті гори, та частину Горганів із їх стрімкими і скелястими верхами. Тут багато річок і потоків, які із шумом спадають по камінню. Бойки живуть із

випасу худоби, і подекуди рільництва та садівництва. В горах лежить село Тухля, про яке писав Іван Франко у повісті "Захар Буркут". На бойківському Підкарпатті лежить славне місто Борислав із своїми чисельними нафтовими джерелами. На Бойківщині в селі Нагуєвичах коло Дрогобича, народився наш великий письменник Іван Франко, який у своїх оповіданнях змальовував природу і багатства Бойківщини і завзятість наших верховинців. Із Бойківщини походять ще такі славні люди як: Гетьман П. Конашевич Сагайдачний, а з письменників Богдан Лепкий та Андрій Чайковський. Тут на Бойківщині є і гора Маківка, де в 1915 році УССтрільці звели славний переможний бій з москалями. Найвищі верхи Бойківщини є в Горганах, найславніші з них є: Попадя, Сивуля і Синяк. Оселі в Горганах невеликі й рідкі. До більших належить Підлюте над Лімницею. Недалеко відсіль є Сокіл, де була Пластова Оселя.

Гуцули: Остання частина наших Карпат – це Черногора /Гуцульщина/. Простягається вона від долини ріки Прута і Чорної Тиси аж до Золотої Бистриці та Серету. Це найкраща частина українських Карпат. Всі нижчі узбіччя й верхи чорногірського пасма вкриті величезними буйними пралісами. Долом тут ідуть мішані ліси, а горою шпилькові. Поза межами лісу на висотах розложилися великі полонини, де літом гуцули випасають отари овець та череди й табуни домашнього товару. Велитенські гірські верхи підіймаються високо понад темною гущавиною лісів. Найвищі із них це: Говерля, Піп Іван і Петрос. Ріки Гуцульщини є: Прут, Білий і Чорний Черемош, Тиса, Рибниця, Серет та Золота Бистриця. Оселі розкинені по узбіччях і пологих хребтах. Найбільша з них – це гірське село Жаб'є, розташоване в широкій гірській улоговині. На буковинській Гуцульщині важливіші місцевості це: Вижниця, Старожинець, Путилів та Делятин. Гуцули заселяють цю найкращу частину українських Карпат. Гарна верховинна природа вплинула на їх вдачу: вони веселі, гостинні і люблять природу. Мають хист до малярства, різьби, ткацтва і килимарства. Їх вироби здобули собі славу далеко поза Гуцульщиною. Вони витворили свій окремий стиль будівництва. Чудово виглядають гуцульські трибанні церкви. Чарівний краєвид карпатських гір та життя тих людей, їхня відважна вдача, культура стали предметом мистецьких творів не тільки українців, але і чужинців.

ГУЩУЛЬЩИНА.

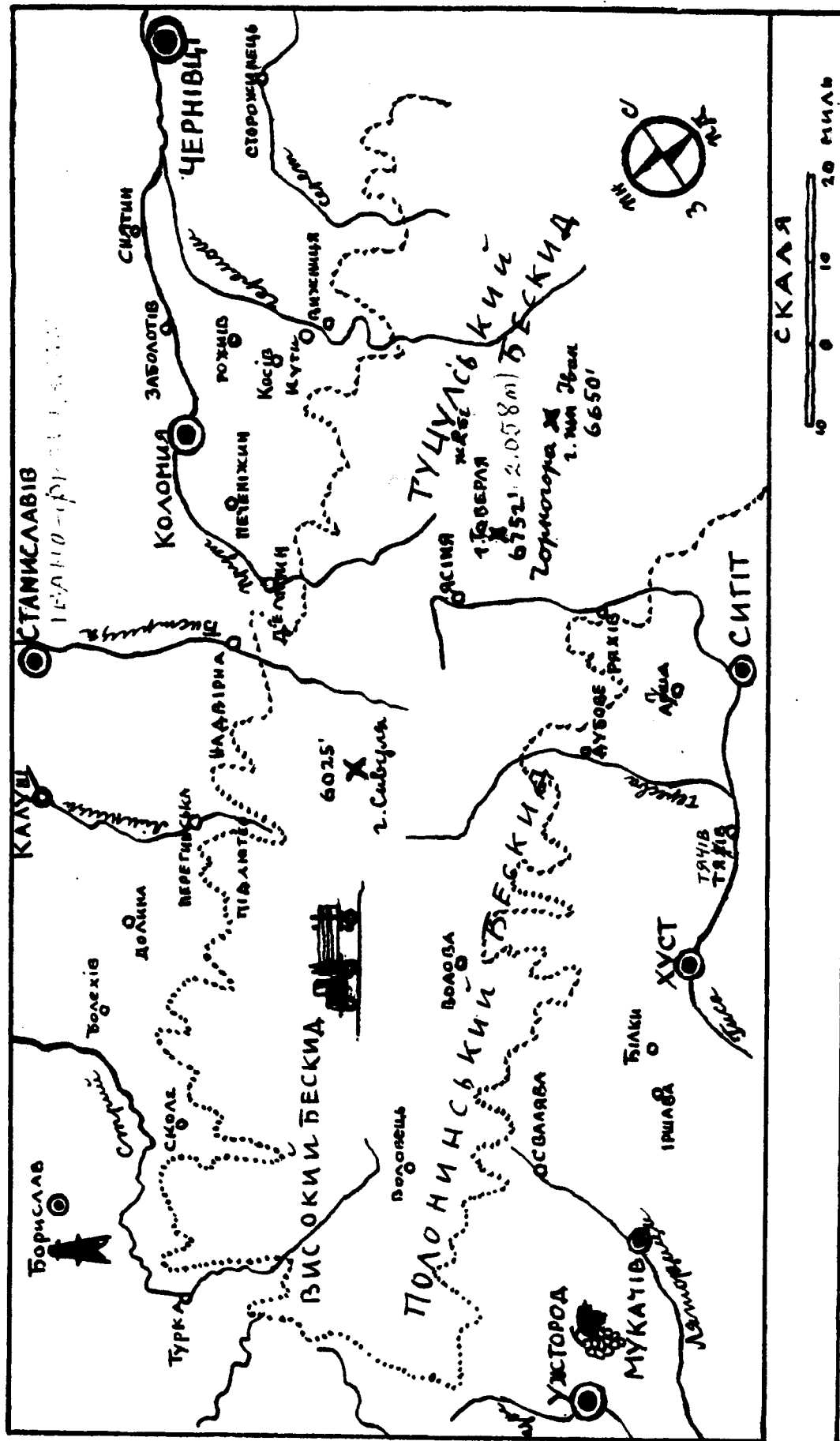
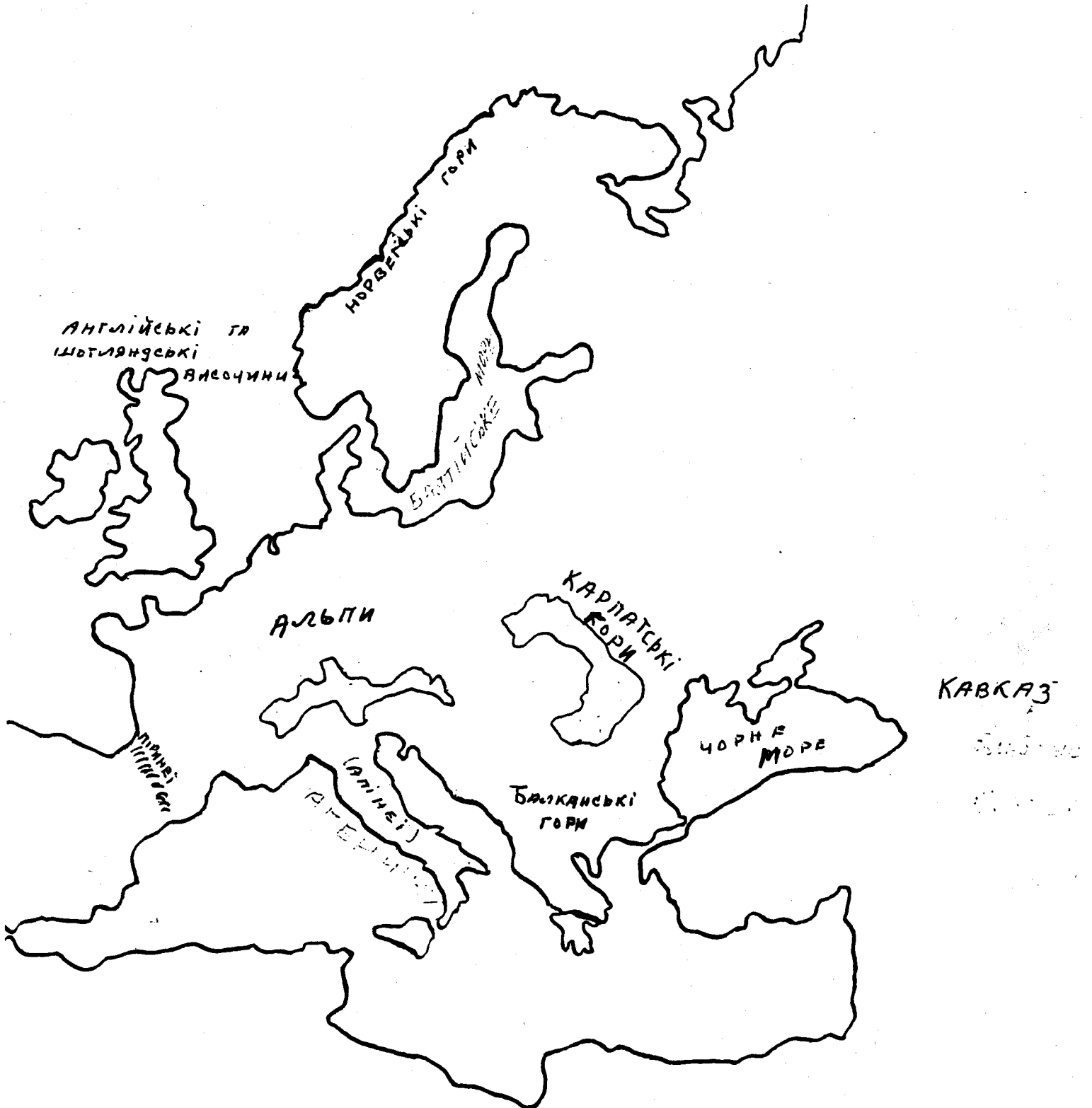

Рис. 4.2

ГОРИ ЕВРОПИ

РОКИ МАВНТЕЙНС

ГОРИ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Рис. л. 9

ГІМАЛАЇ-
ГОРИ АЗІЇ

Рис. 1. 10

НАЙВИЩІ ШПИЛІ СВІТУ

<u>КОНТИНЕНТ</u>	<u>КРАЇНА</u>	<u>ГОРА</u>	<u>ВИСОЧІНЬ</u>
АЗІЯ	НЕПАЛЬ	ЕВЕРЕСТ	29,028 стіп
АФРИКА	ТАНГАНЬІКА	КІЛІМАНДЖАРО	19,340 стіп
ПІВН. АМЕРИКА	АМЕРИКА	МЕК КІНЛІ	20,320 стіп
" "	"	ВІТНЕЙ	14,495 стіп
" "	"	ПАЙКС ПІК	14,110 стіп
ЄВРОПА	ФРАНЦІЯ	МОНТ БЛАНК	15,718 стіп
"	ШВАЙЦАРІЯ	МАТЕРГОРН	14,685 стіп

=====

ІСТОРИЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО ГОРИ КАРПАТИ

Перші люди прийшли в Карпати в часі кам'яної доби. Прийшли вони із півдня. Проживали із випасу худоби, ловецтва, а також подекуди і рільництва.

Вже на початку княжої доби ця земля входила до складу української держави. За часів двох періодів історії України - Київської, а потім Галицько-Волинської держави, західні кордони України простягалися в Карпати і напівденний захід по Дунай.

Князь Олег (882 - 912) об'єднав усі українські племена в одну Київську державу. На протязі цілого періоду існування першої української держави за княжих часів, від 885 року до 1340 року, Гуцульщина входила до її складу. За правління короля Данила, люди, що заселяли Верховину мали вже почуття національної приналежності, бо почували себе "Русичами Верховинцями", і помагали у відпорі ворожих навал на рідні землі.

Дальші згадки про життя людей в Карпатах є вже із періоду козаччини. Не бракує відомостей про рухливу дрібну шляхту з Березова, положеного на пограниччі Гуцульщини. В 1490 році вона брала участь у повстанні проти Польщі, під керівництвом Петра Муки, а також у війнах між Молдавією й Польщею в 1509 й 1530 роки. Березівська шляхта була по стороні Молдавії.

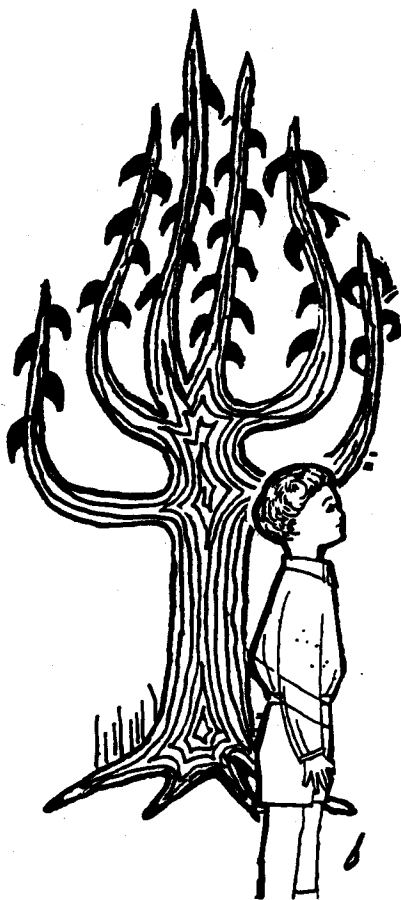
Ці рухи, як і повстання С. Височина під час походу Богдана Хмельницького 1648р, мусіли захопити й Гуцульщину. З пол. XVII і протягом XVIII в. по всій Гуцульщині діяли ватаги "опришків", які часто ставали месниками за народні кривди. Серед них найбільш свідомі були Нестор з Делятина (1683), Іван Пискливий з Довгополя Руського (1703 - 1712), а особливо, Олекса Довбуш із Печеніжина (1738-1745).

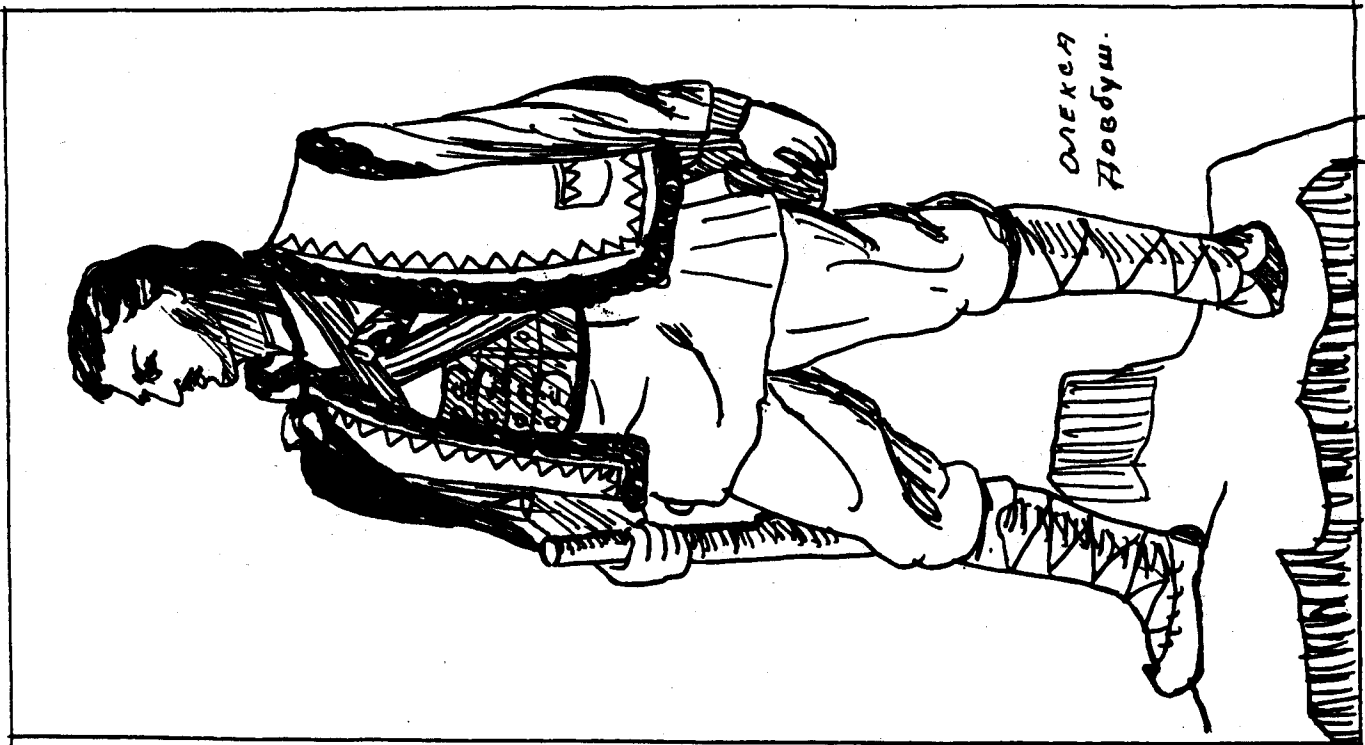
За австрійських часів повстання на Гуцульщині були скеровані проти панщини. Перша половина XIX ст. на Буковині позначена рядом селянських заворушень і повстань, з яких найбільшими були повстання 1843р. і 1848 - 1849рр, очолювані славним гуцулом Лукіяном Кобилицем, депутатом селян до австрійського парламенту. Про цих двох славних гуцулів, а саме: Довбуша та Кобилицю, написав наш славний письменник Осип Юрій Федькович дві гарні поеми, де згадує завзятість та героїчні діла цих гуцулів.

Національне відродження на Гуцульщині, зумовлене було ходом відродження в Галичині, на Буковині, і Закарпатті. Почуття державної приналежності до української території від цих часів що раз більше зростало.

В першій світовій війні багато гуцулів служило в рядах УССів та в УГА. Це були найбільше завязі вояки, що обороняли свої гори і свою землю від вражої руки. Поет Олесь Бабій написав про це в книжці "Гуцульський Курінь". Також дуже гарною є із цих часів повість "Гори Говорять" Уласа Самчука, яка показує завязі і вдачу наших верховинців, і їх участь у визвольних змаганнях. Із другої світової війни, ми маємо доказ про славі бої за незалежність Закарпаття в 1938 - 1939р.

По війні большевики криваво і брутално здусили змагання наших братів верховинців до волі. Багато із них виселено на тяжкі роботи на Сибір, або в гліб Росії, а багато із них пішли в ряди УПА, щоб хоч підпільно боротися із ворогом України.

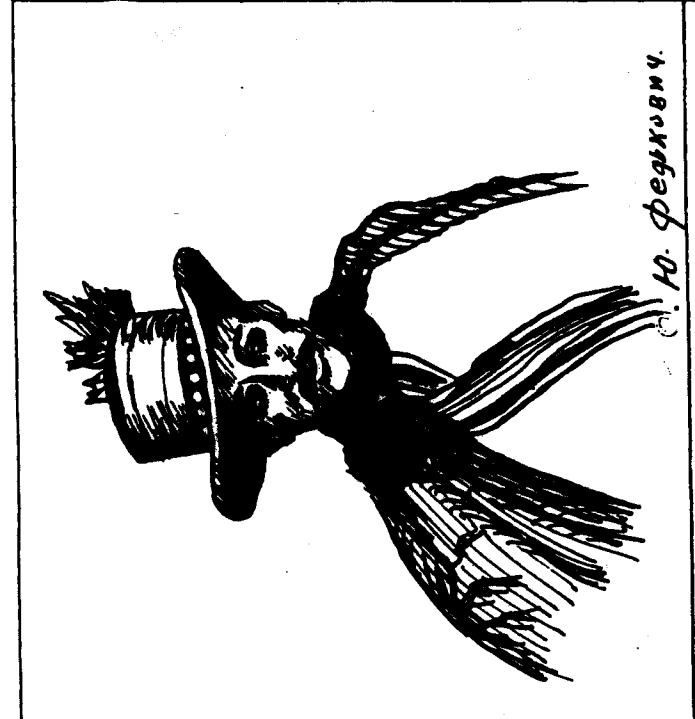

ОЛЕКСА
ДОВБУШ.

рис. л. 13

р.л. II

Ю. Федькович.

Лукіян Кобилянця

рис. л. 12

3 ЕТНОГРАФІЧНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ С.М. КОВАЛІВА

/ГУЦУЛИ/

Поміж ріками Білим Черемошем та потоком Путилою від сходу, а Лімницею від заходу розпростерлися Карпати, підносячи горду голову вверх до небес. Поміж горами, довгими та вузькими долинами, мов срібляні стяжки, в'ються хрустальний Прут, найкращий син Чорногори, і нероздільні оба побратими Черемоші. А понад їх берегами, вздовж тих долин і по верхах, розсіялися села, в котрих живе гарний дорідний рід верховинський – гуцули.

І добре сталося, що природа прив'язала чоловіка до тих скель, до тих страшних зворів та бездонних пропастей, бо ніколи і через гадку не перейшло би звернути за Коломиєю з дороги вправо і, переправившись через Прут, гнати чимраз далі і далі одвічними лісами, через яри, дебрі та пропасті, щоб спинитися на вершку Чорногори. Ніхто там ногою не поступив би, бо Верховина без верховинця – то сумна порожнеча. І любо проте мандруєш в ті гори, і любо там між гуцулами проживаєш свобідний час.

Як довічний лід на сибіряку, і як одностайний степ на українцеві, так сама витиснула і Верховина і на душі, і на тілі гуцула свої незатерті, помітні сліди! Сильна будова тіла, легкість рухів, відвага і звинність – це найбільш помітні його риси. Ріст високий, лице смагляве, очі чорні, чорний довгий волос і закручений вус відзначають загально гуцула. А є він гарний як верховинська весна, а стрункий, як молода ялиця, а думний, мов шпиль Чорногори.

Очі має бистрі, хоч куди! Через густі мряки і тумани продирається проникливо, розпізнає бистро сліди дикого звір'я. Яну вправу має його око, посвідчує кидання топирцем, посвідчує сплавлювання дерева, він здалека розпізнає під водою утаєну скелю, словом керманіч з нього, хоч шукай.

З природи вже гуцул дуже прив'язаний до своїх гір, він тільки на своїх верхах і полонинах почувасться вільним і все сумує за ними, коли доведеться їх покинути.

Спитаєте, як гуцул одягається? Гуцульський стрій є безперечно найкращий зі всіх, які носять донебудь у нас в Україні, а при цьому він дуже мальовничий, дивно фантастичний, як ця природа, серед котрої гуцул живе. Цей стрій зі смаком видуманий і до місцевих потреб уложений.

Капелюх, званий крисаня, є чорний, декуди з круглою головкою, декуди стіжковатий, зі широкими, або простими або вгору вигнутими крисами. У легінів крисаня обведена звичайно золоченою, широкою листовкою або стяжкою, що часто навішана перстнями, мосяжними кільцями, та прибрана у всілякі квіти і пав'яні пера. Зимом замість крисані носять т.зв. клепаню, кожухову шапку з випустками, що закривають вуха. По короткій, колін недосягаючій сорочці, багато "вимережаній" на раменах, з широкими рукавами, з вузьким коміром, що запинається переволочною стяжкою – вдягають киттар, ко-

роткий баранячий козушок, що не сягає нижче пояса, без стану і без рукавів, зашнуровується на шкіряні випучені гудзики, вшиті в очка, що пришиті разом по правій стороні. Легка ця одіж має на плечах і спереду всілякі гарні вишивки і викладки з червоного або жовтого саф'яну, набивні дрібними мосяжними кільцями та гудзиками, вивернений кусень руна служить за ковчир і йде аж до клубів.. По киттарі-ку гуцул вдягає через плече дзюбаньку, вовняну, властивим способом і всілякими барвами в кратки виткану торбу на широкій крайці, устроєну надто у всякі додатки, мосяжні гудзики і арабески, повиплітувані з червоного саф'яну. Вона є конечним і гарним додатком гуцульського вбрання. Опісля черес широкий, що іноді сягає аж під пахи, з багатством гудзиків, кільців, перстнів та інших окрас.

Поверх киттара закидує гуцул, звичайно наопажки, байбарак – короткий, до колін не сягаючий сірак без стану, з довгими й широкими рукавами, з грубого, власними руками виробленого сукна бронзового, медового або червоного кольору. Перед і поли байбарака бувають прикрашені оздобами з кручених вовняних шнурочків. Байбарак надає широким плечам гуцула щось з тої різької та юнацької вмілості, що і по-добається і дивує. Відтак носить гуцул холодні широкі суконні, барви червоної, так звані краваниці, а на ногах шкіряний обув званий постолі, або кордобанці, переплетені вовняними та шкіряними волоками, а в руці писаний топірець. Зимом одягають на себе короткий козух, декотрі гуглю або джуглю, також мантою звану, подібну до довгого плаща без коміра, з білого сукна, а зробленого так, що ззаду творить каптур. Убираються в неї і жінки.

Дівчата одягають по сорочці, гарно мережаній на раменах волічок, дві опинки, так звані фоти, себто запаски, найбільш червоні, одну спереду а другу ззаду, замість спідниці, і киттар або байбарак. Проти святкового дня вбирають багаті замість опинок спідниці сукнові, або і різно квітні. Подібно до дівчат вбираються і жінки, з тією лише різницею, що голову зав'язують червоною малою хусткою, а в святкові дні – білою переміткою.

Села гуцульські є взагалі великі. Гражди /хати/ відділені одна від одної садом, левадою або лісом. Гуцул любується в садах. Якщо має ще і кусень землі, плекає краєві овочі. Крім добрих яблук і груш є ще і черешні, вишні, як наприклад в Шенорах, не лише того роду що славні клепарівські, але майже ще дорідніші.

Гуцул ставить хату з ялиць, лупаних або розрізаних на дві половини, кругляком до світла, гладким берегом до середини. Хата буває низька, звичайно з двома вікнами до входу, покрита драгицями, біля неї хлівець і кусень огороду. Нутра хати гуцул не вимагує, хоч гори достачають глини і вапна, зате гуцулки вимивають стіни, звичайно перед великими празниками.

В кімнаті, зараз при вході, стоїть піч, а за піччю постіль, за-слана ліжником, що його виробляють самі із вовни, і кілька подушок – у багатших з пір'я, а у бідніших з шерсті або з моху, відтак стіл, лавиця і полиця, як сховок кухонного посуду. Над ліжником буває залізний гак, а на ньому на вовняній крайці кріс, це є рушниця поодинка; при крісі – порошок, і довгий батіг, осаджений на лабочці сарни. Додамо до того ще топірець, невідступного товариша гуцула, і мосяжну джольку на коротенькій цибушці і ось майже всі пристрої і конечні потреби гуцула і гуцульської жінки.

Гуцул – пастух, а головний його скарб – в худобі, особливо у вівцях. Вівця гуцула одягає і годує, тож нема у нього більшого свята, як коли свою худобку перший раз виганяє в полонину на пашу. З почат-

ком червня відбувається в гуцулів т.зв. мішання - празник, котрий звичайно кінчається забавами, музикою і танцями. На поляну з різних сторін вівці, там мають отримати з турми по дві і по більше тисяч овець, котрі вибраний ватаг - це є головний вівчар з ботейми, підрядними вівчарями - жене в полонину. Вжгонові овець на поляну товаришить звичайно газда з цілою родиною. Обіч багача, що то і сотку штук жене, спішить туди й бідний з кількома вівцями, як також і гуцул, що нічого немає, але йде, куди ідуть другі, щоб у своїй біді покріпитися на душі видом загальної радості та загального щастя. Відтепер починається на полонинах веселе свобідне життя. Поміж лісами лунає сильний, проймаючий голос трембіт і сопілок, а від часу до часу покотиться по поверхні гук від вистрілів з кріса ватагів, бо треба знати, що ведмідь - це не рідкий гість полонинський і спритно добирається до скоту, що розбрівся лісами на паші.

Що, одначе, передусім замітне у гуцула, то його замилування в конях. Годує він осібну, ніде більше незнану расу коней. Кінь гуцульський дрібний, чорнокаштановий або карий, голова мала, грива довга, ноги і міцні і певні, є він полохливий, до воза менше придатний, але під верх - то хоч пошукати! Кінь є невідступним товаришем гуцула, і він пишасться ним, як не знати чим. Коня досідає і гуцул сам, і його жінка, і донька, сидять вони на коні з таким певністю, що їзда не перешкадає їм прясти куделю з вовною, котру на коні мають за поясом. Придивляючись, як цілим таким караваном з мужчин і жінок від Жаб'яого або від Микуличчина за різними потребами поступають кінно на доли, здається тобі, що знаходишся в країні номадів.

Гуцульські полонини, порослі красною пахучою, мов рута, травою, є дуже буйні, а для отар поживні, тому і бринза з полонини є смачніша, як інша, і не щипка, ані квасна як на долах.

Є полонини громадські, є і полонини поодиноких газдів, вони відділені від себе плетом, що зветься вориння. Хто їде конем в гори верховиною, може собі вориння розібрати і коня попасти, де і скільки схоже, навіть на сіножаті, коби лише, виїжджавчи, заложив назад вориння, ніхто йому за те нічого не скаже. Така установа виробилася з konieczності, бо в горах нема гостинниць, ані торгу на пашу для худоби, та й ніхто паші на верховину не може завезти.

Серед полонин є стая. Замість хати є колиба. Серед колиби висять два або й три кітли, в котрих виварюється молоко. В колибі день і ніч не вигасає ватра. Гуцул, кочуючи денебудь, зараз розпалює ватру. Всередині стоять навколо колиби звичайно дерев'яні лавки, посудини, найпотрібніші знаряди і трембіта, часто ружниця і пістоль. Гуцул найраде сидить або лежить на землі коло ватри.

А вже нема то, як гуцул заграє на трембіті! Трембіта - це труба дерев'яна, довга, часом, на яких два сажні, майстерно березовою корою сповита, на одному кінці, що прикладається до уст, вужча. Звуки її поважні, проймаючі, нечувані. Вони розходяться по полонині далеко і широко та відбиваються трикратним відгомоном аж у сусіднім лісі.

На горах, окрім трави є і ліси. В тих лісах багато роботи для гуцулів. Цілу осінь і зиму стинають без ліку ялиць, сосон, смерек і інших дерев, чимхають куші, деруть кору і звозять ковбки до потоків. Але ж бо ці потоки малі, отже, і заслабі, щоби понести такі величезні ковбки, треба би, отже, чекати поки не підуть великі дощі і не збільшать цих потоків. На те треба би часом довго ждати. Що ж роблять люди? Вони вибудували з каміння величезні гаті.

В широкому яру, котрим протікає потік, перегородили вони потік високим і грубим муром. В цім мурі залишили внизу на самій середині прохід, замкнений сильними дубовими дверима. Скоро двері замкнені, збирається вгору за муром все більше і більше води, і за якийсь час стоїть величезне плесо, а від муру вниз потік майже зовсім висох. У висохлий потік гуцули зі всіх боків звозять з лісу багато ковбків. В призначений день пускають гать. Тоді стоїть адовж цілого потоку і внизу коло ріки, в котру потік впадає, багато гуцулів з довгими жердками закованими на однім кінці залізним гаком. На мурі вистрілює один гуцул на знак, що пускає гать. Витягає довгим гаком засувку з дверей в мурі, а вода отворює двері і проривається крізь отвір з таким гуком, що аж мур дрижить. Страшна сила в воді. Не дай Боже попасти тоді в воду, коли вона крізь мур вибігає. Руслом потоку, де перед хвилиною ще не було води, несеться тепер каламутна повільно і пориває з собою ковбки, а коли який при березі зупиниться, то гуцул потручає його своїм гаком у воду. Так плывуть ті ковбки, неначе величезні риби, вниз бистрим потоком аж у ріку, а опісля рікою несуться все далі. Тут гримне один в скалу, там один в другого, і плывуть разом, аж доки не надлетить який третій і не всадиться між них. Страшно дивитись на розгукану ріку, а не дай Боже попастися між ці неначе розлучені, ковбки.

Скоро не надбігає вже з потоку більше ковбків, відв'язують гуцули чимскорше свої плоти, що прибиті до берега вище устя потоку. Плоты /сплави/, або дараби, це наче мостки, збиті з ковбків. Гуцул забиває в ковбки на обох кінцях по коликіві і зав'язує вужками по п'ять, по десять таких бревен однакової довжини разом. Часом зв'язують вони дві такі дараби вздовж одну за другою. На переднім і заднім кінці збита в дарабу мала лавочка, на ній стоїть на дерев'янім сворені довге тонке белвено, а до нього прибита дошка. Таке весло зветься керма, тому то і зовуть гуцула, що цією кермою дарабу керує - керманичем.

Керманичі стають на дарабу, один бере передню, а другий задню керму в руки і нух в здогін за ковбками. Так женуть вони ковбки і дараби рікою аж у Черемош. Тут стримують керманичі коло трачки ковбки і дараби. Одні ковбки збивають на березі в великі дараби, а других ріжуть в трачці на грубі дошки і тонкі драниці. З дошок збивають також дараби, а то так, що зв'язують по п'ять і більше дошок одну верх другої, потім зв'язують скільки таких в'язок, одну коло другої, і от вже готова дараба. На ті дараби накладають повно драниць і зсувають потім дарабу в Черемош, а Черемошем женуть до Вижниці. Відси женуть дараби вижницькі люди аж в Чернівці. Там є трачка, що пили гонять паром, а залізняця веде потім дошки та бервена світами.

Де вода глибока і тиха, там здається, стоїть дараба на одному місці, але небагом заїде на шипот, а далі в рвучку воду, що жене просто в скалу. Тут тяжка для керманичів робота, щоби відвернути дарабу від скали, а ні то загнала б вона її в скалу, розбила б її і хоч не хоч, треба скупатись, а може й утопитись.

Так то заробляє гуцул-керманич на хліб. Коби лише не було припадку, а то не одного привалила в лісі, як рубав, величезна смерека, а не один і втопився в Черемоші. Багато сили, відваги та бачності вимагає ця важка та небезпечна робота, але ж бо і сильні, відважні та бачні ці гуцули-керманичі!

Гуцули уживають переважно багато прикрашеної зброї, як стрільб пістолів, ножів, топірців, прикрашають всі речі, які доповняють їх узброєння /порошниці, торби, пояси/.

Від інших гірняків гуцули різняться замилуванням до прикрас металевих, що їх самі виробляють. Мосяж, подібний своєю барвою до золота, найбільше їм подобається, не дивно, отже, що вони високо цінують

промисел мосяжників.

Спосіб відливання і вироблювання цих предметів і прикрашень є простий. Модель з металу або з дерева обліплюється глиною змішаною з товченим вугіллям. Ця глиняна форма розтинається відтак на менші або більші кусні, сушиться або випалюється на вільнім вогні дома, або в полі. Потім складаються поодинокі часті форми в одно, обліплюються зверху верствою глини і ще раз випалюється. Тепер вливають у форму через отвір розтоплений мосяж, після розбивають форму і гарячий відлив кидають у воду для гартування. Вкінці очищують і обпилюють відлитий предмет, вибивають на ньому кільця, лінії і зигзаги, викручують всілякі отвори і заглибини, і предмет — готовий.

/Підготовка тексту і виступ В.М. Лисина/
м. Чернівці/

МАНДРУВАННЯ ПО ГОРАХ

Мандрювання по горах - це чудовий спорт у багатьох частинах світу. Знайти дорогу й вигідно влаштуватися в горах, це на практиці випробує майже все наше пластове знання.

Мандруючи по горах, ви постійно міняєте свій напрям, бо йдете то вгору, то знов униз, в заглибини гірського уабіччя, і тратите з очей орієнтаційні пункти, що ними ви керуєтеся. Мандруючи по горах треба держатися свого напрямку, орієнтуєтесь по сонці і компасі, постійно вгадуєчи де знаходиться напрям вашої мандрівки. На кожному кроці в горах можуть мандрівника постигти мряки і тумани, що можуть збити з пантелику й тих, які знають кожну стежку тієї околиці.

Які є найважливіші складові частини вряду?

Є десять конечник. Це обов'язкові речі, без яких не можна взятися в дорогу. До них належать такі предмети: мапа околиці, компас, електрична лампочка зі запасними батареями і жарівками, окрема /рятункова/ їжа і вода, светер і теплий жакет, сірники в непромокальній коробці, кусок свічки, складаний ніж, окрема коробка до першої помочі з медикаментами, та ливва на 100 стіп довжини і пів інча груба. /Модерні ливви роблять із синтетичного матеріалу, як найлон. Вони дуже міцні, добрі й безпечні./ Останнє і найважливіше це ЧЕРЕВІКИ. Добрі гірські черевки конче потрібні для успіху мандрівки.

Уживання ливви для спинання по горах.

Спортівці і мандрівники, що спинаються по горах, повинні навчитися зв'язувати себе разом ливвами, / так як це роблять альпіністи на льодовиках./ Зв'язані разом, повинні бути віддалені один від одного около 14 стіп, /14 футів, 29 1/2 м./ Ливва повинна бути прикріплена кругом стану, вузол має бути по лівому боці. На вузол треба около чотири стопи ливви, а на кінцях має бути рятівничий вузол, по середині, для середнього, вузол "Мен гарнес", який робить незатягується кльчку посеред ливви.

Кожен має здержуватися в ході так, щоб ливва між ним і його попередником була постійно натягнена. Коли один впаде чи похованеться, всі інші цілком своім тягаром перекиляються в противний бік, поки упавший знов встане на ноги. Мандрувати по горах є все ліпше в групі, ніж самому. В разі випадку чи небезпеки є близько поміч. Рівнож, все добре вибратися на таку прогульку із кимсь, хто вже був на подібній прогульці і більш-менш ознакочлений із прикльчканими, що можуть його стрінати.

Знання погоди.

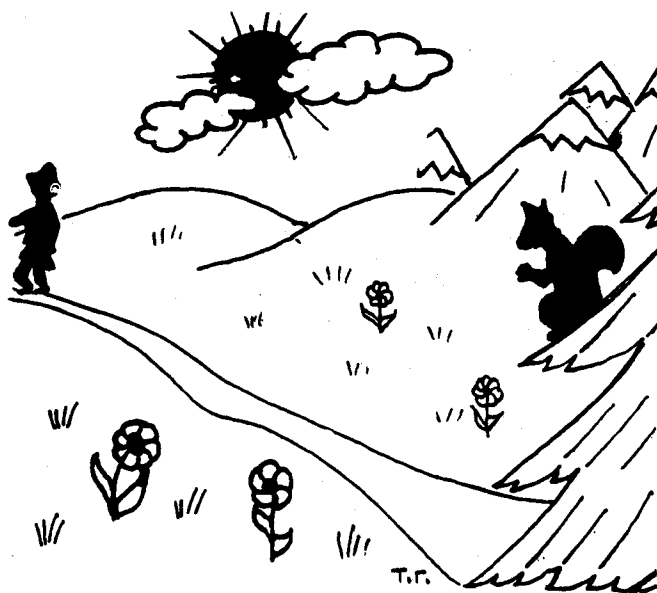
Кожен пластун чи мандрівник, що йде таборувати, а особливо в гори, повинен зміти з відповідних знаків пізнавати погоду та відчитувати барометер. Він повинен запам'ятати ось такі вказівки:

- 1/ Червоне небо ввечорі - буде погода на другий день.
- 2/ Червоне небо ранком - буде дощ.

- 3/ Жовтий захід сонця - буде вітер.
- 4/ Блідо-жовтий захід сонця означає дощ.
- 5/ Роса й мряка раннім ранком, коли паде - буде гарна погода, а коли мряка підноситься, буде навпаки.
- 6/ Низький захід сонця /бо чистий обрій/ - гарна погода.
- 7/ Високий захід сонця /бо сонце криється за хмарами високо над обрієм/ - буде вітер.
- 8/ М'які контури хмар - гарна погода.
- 9/ Гострі контури хмар - вітер.
- 10/ Скручені чи порозривані хмари - сильний вітер.
- 11/ Коли перед дощем віють вітри, швидко буде погода, коли вітри віють після дощу, буде навпаки.

Це є головні речі, які мандрівник повинен із собою мати і все пам'ятати, бо це все придасться в часі мандрівки, а особливо мандрівки в гори.

/Вибране із книжки „Скавтінг для хлопців“ Б.Пі/

РОЗПОВІДІ:

1. Св.Юрій Опікун Карпат і Гуцульщини. /опрацював Братчик Андрій/
2. Олекса Довбуш. /опрацював на підставі М.Ломацького "Гуцульщина",
нариси, - братчик Андрій/
3. Про Олексу Довбуша. /пл.сен. Олександр Березницький; пл.журнал
"Юнак"/
4. Фрагмент із молодих літ Довбуша. /опрацював на підставі М.Ломацького,
братчик Андрій/.
5. Чарівний скарб Довбуша. /написала сестричка Маруся Шевчук із Н.Й.
6. Бо лиш Гуцул в своїх горах
Бо лиш Гуцул в світі пан! /вибране із "Гуцульщина", нариси
М.Ломацького/.
7. Стривігор, казка. /написала Текля Білецька, вибране із дитячого
журналу "Веселка"/.
8. На Сокільськім. /написав Богдан Лепкий/.
9. Пострах мешканців гірських околиць./ написав Вуйко Квак з Клівленду,
вибране із "Готуйсь", ч.10 /20/.
10. Лист з України. /вибране із "Готуйсь", ч.3 /23/ березень 1956/.
11. Верхами на Маківку. /братчик Андрій; витяг із історії УСС і "Рідними
Пляями"/.
12. Черемошем на дарабі. /Олена Кисілевська, із книжки "По рідному краю"/.
13. Великдень у Карпатах. /В.Переяславець/.
14. Михась допоміг. /Лесь; вибране із української Читаник/.
15. Казка вигадка смішна. /Роман Завадович/.
16. Пригода з вуйком. /М.Ломацький/.

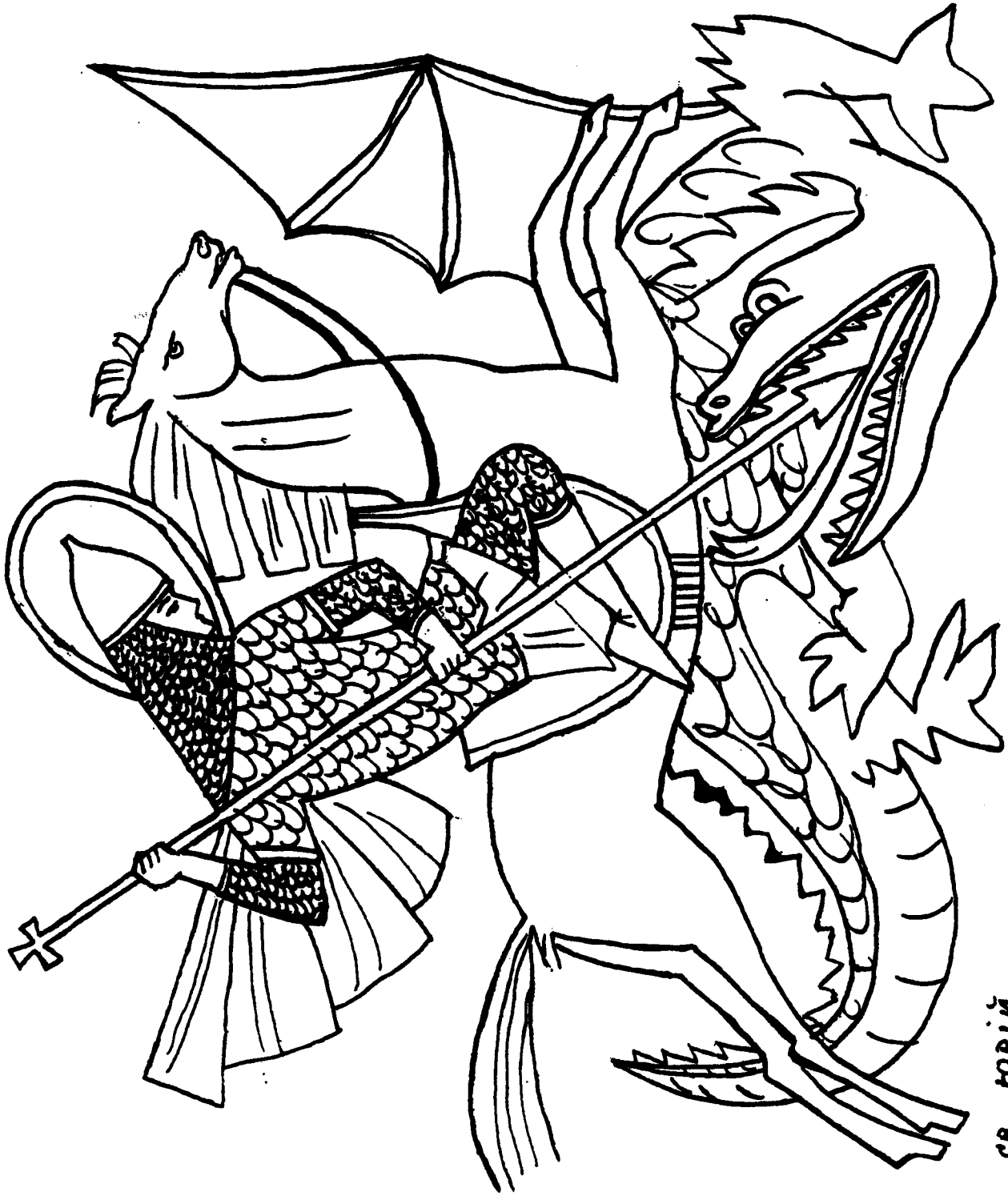
СВ.ЮРІЙ ОПІКУН КАРПАТ І ГУЦУЛЬЩИНИ.

Постать св.Юрія є темою різних легенд і переказів. Боротьба між двома силами - добром і злом, що споконвіку змагаються між собою, триває і сьогодні. Цю боротьбу символізує легенда про перемогу св. Юрія над драконом.

Ця легенда створилася довкола постаті лицаря-юнака, що в дійсності жив за часів римського цесаря Деоклеціана. Народився св.Юрій біля 270 року по Христі у Малій Азії, як нащадок славної родини. Замолоду вступив він до римського легіону і під проводом Галерія брав участь у перському поході. При війську св.Юрій обізнався із правдами Христовими, захопився новою вірою і став її проповідувати у Вірменії.

Старі гуцульські перекази оповідають, що св.Юрій проповідуючи слово Боже, зайшов у наші гори Карпати через Волохю. Волохи непривітно поставилися до святого, зате гуцули, куди б він не поїхав, всюди його угощали і помагали, коли була потреба. Затє св.Юрій полюбив наших гуцулів. Одного разу, їдучи густим лісом, натрапив він на горстку зажурених гуцулів, які розказали йому про своє горе. Оце у їхніх любих горах живе нечиста сила, що непокоїть людей. Вислухав св.Юрій гуцулів і поміг їм у біді. За його справедливість, доброту і лицарскість, вони його дуже полюбили. В його честь будували храми і щороку робили в день св.Юрія величаві відпусти. Ще й донині на Гуцульщині вдержалася та велика віра і любов до їх святого патрона. По всій Гуцульщині в навічєрїє празника святого Юрія гуцули символічно вітають свого покровителя, ставляючи по дворах "Кіцки", / це із землею вирубана травичка із застромленою зеленою галузкою, яка згідно з повір'ям символізує ратище і щит/. Це мало захищати людей від всього злого. Сам празник св.Юрія був найбільш веселим днем на Гуцульщині. В цей день гуцули виводили свої стада худоби /маржини/ на пасовисько у гірські полонини. Вони просили святого Юрія про заступництво і охорону перед злом собі і своїй худібці. Отак сильно любили і поважали святого Юрія наші верховинці.

/Опрацював Братчик Андрій/

св. Юрій

ОЛЕКСА ДОВБУШ

Легендарна і геройська постать великого оборонця Гуцульщини, а головню покpивджених людей, Олекси Довбуша, була і лишилася предметом різних оповідань та переказів. Хто був цей Довбуш, що про нього так люблять гуцули розповідати? Про нього написав наш славний письменник Осип Юрій Федькович:

" Гей, чи чули люди добрі,
Перед ким то звірі стинуть?...

...То наш Довбуш, наша слава,
Наш капітан на Підгір'ю.

Народився Олекса Довбуш у багатому селі Печеніжині. Його родина жила щасливо і заможню, аж поки у гори не прийшов польський пан, що почав гнобити гуцулів. Не минуло це і родини Довбушів. За цю кривду повстав молодий Олекса. До нього приходило багато молодих юнаків "легенів", які теж втікали в ліси Чорногори, як і він. І так, на терені національного невдоволення та з потреби самооборони, на Підкарпатті розвинувся "опришківський" рух.

Сам Довбуш мав наскрізь лицарську вдачу і вимагав від своїх легенів "опришків", щоб і вони не були якимись розбишаками, але щоб були вояками, які борються за свободу і волю Гуцульщини, за правду й справедливість для гуцулів, за спокійне життя і за звільнення гір від усяких панів зайдів, що несли в гори лихо і нещастя.

Не минуло багато часу, а Довбуш став паном гір і гуцулів понад обома Черемошами, Чорним і Білим, а також на Буковині над Прутом та на Бойківщині. Це було справді Довбушеве царство і ніхто із ворогів не посмів йому того царства нарушити. Довбуш любив перебувати найчастіше в Чорногорі, сідав на верху гори і дивився на чар, багатство і красу своїх гір, й на полонини яких він любив цілим серцем. Він у силі і величі Карпат видів силу і велич Бога. Та коли в Карпатах було лихо, він давав знак своїм "легеням" і спадав орлом на ворогів гір. Сьогодні тут, а завтра там, всюди людям помагали і боронили перед злом. Йшли в похід на ворога, мов на забаву і ненавиділи безділля.

Вороги не сиділи, вони боялися Довбуша і довший час намагалися дістати його в свої руки.

Зрадою і підступством в селі Космачі, Олексу Довбуша застрілив Степан Дзвінка.

Помер Олекса Довбуш, маючи всього 26 років, 24-го серпня, 1745 р., тому 240 років. На просьбу Довбуша, як передають перекази, товариші взяли його на "бартки" /топірці/ і занесли в Чорногору, де його й поховали.

Засумували за Довбушем цілі Карпати і вся Гуцульщина, але вони твердо вірять у прихід другого Довбуша, який піднесе свій топір і повстане за всі кривди народу та принесе цілій Україні кращу долю.

/Опрацював на підставі М.Ломацького
Братчик Андрій/

Пл. сен.Олександр Березницький

ПРО ОЛЕКСУ ДОВБУША

Дуже мало є точних даних про цього ватажка опришків, якого життя подібне до Робін-Гуда.

Олекса Довбуш /Довбушук/ -- це найславніший ватажок карпатських опришків, син гуцула Василя з Печиніжина. Опришківський рух на Підкарпатті виник на ґрунті національного й соціального невдоволення з потреби самооборони від несправедливості урядовців, а пізніше через довгорічну службу в австрійському війську.

Довбуш перейшов до нашої історії, як героїчна, а при тім напів-легендарна постать, яку народ оспівував у своїх піснях, ідеалізував у своїх оповіданнях, і тому з його іменем зв'язано так багато пам'яток на цілій Гуцульщині і Бойківщині.

Довбуш згинув, маючи всього 26 років, 24-го серпня, 1745 р., з рани від пострілу Степана Дзвінки. Про причини цього є кілька переказів.

Гуцули оповідали, що Довбуш згинув таки в Космачі, а перед смертю казав своїм легеням узяти себе "на топірці та занести в Чорногірці" і там його поховати так, щоб ляхи про це не знали й з його тіла не знущалися.

Легені вволили волю своєму отаманові, занесли його в Чорногору й там його поховали, а де, того ніхто не знав і досі не знає. Там у Чорногорі мають бути й "Довбушеві комори" зі зброєю, зі сріблом і золотом.

Чому Довбуш став опришком? Також різно оповідали. Казали, що польський пан збезчестив Олексину сестру, то він помстився за неї. Після того пішов в Чорногору, де вівчарив на полонинах, а шойно потім став опришком-ватажком озброєних легенів, на чолі яких криваво мстився на ворогах Гуцульщини, за кривди та знущання з гуцулів.

Опришки бували на Гуцульщині й у часах перед Довбушем. В опришки гнав гуцулів нелюдський, жорстокий гніт усяких польських, пізніше австрійських урядовців.

Умираючи, Довбуш казав своїм легеням покинути опришківство, але щораз "тугіші" часи з катами-мандаторами та рекрутчина не давали гуцулам занехати опришківства. Продовжували те, чого не міг уже

продовжувати Олекса Довбуш. По всій Гуцульщині "гуляли" далі опришківські ватаги та боронили волю гір і свободу гуцулів. Австрійський уряд зорганізував до помочі гайдукам у боротьбі з опришками окремий військово-жандармський відділ числом до двох тисяч.

Гуцули називали тих "шандарів" смоляками від смоли-живиці, якою замурзувалися, продираючись за опришками крізь гущавини смерекових лісів. Називали їх і "блехарями" від блях, якими були обведені їх шапки для охорони від опришківських барток-топірців. Але і цим "смолякам-блехарям" не легко було приборкати свободолюбних гуцулів. Опришківські ватаги, хоч уже малі, "гуляли" на Гуцульщині ще й у першій половині ХІХ ст., співаючи:

"Єсть у мене топір, ще й кована бляшка,
Научу того німця, та ще й того ляшка."

ФРАГМЕНТ ІЗ МОЛОДИХ ЛІТ ОЛЕКСИ

Було це давно, ще тоді, коли над Карпатами Польща, а не Австрія панувала. Хоча ляхів у наших горах було мало, то потрапили туди дістатися і їх використати.

В лісовій пущі було тоді повно всякої звірини, а в ріках повно риби. В горах панували різні добрі й злі духи: Мольфарі, Мавки і Лісовики... Літом гори оживали, а з далеких сіл приганяли люди вівці, воли та корови на полонини. Жили тоді люди щасливо і заможнo, ні біди ні лиха не знали. Тоді під Польщею, панувала панщина. В горах пани теж робили, що хотіли, по своїй волі. Дідич у селі був всім. Що сказав, то мусіло бути. Дідичі забороняли гуцулам полювати на дичину, і рибу ловити, і ліси на дерево рубати, бо все вони хотіли загарбати собі. Та не досить було панові такого добра. Коли побачив він гарну дівчину, то її теж брав собі до услуг, а хто ставав в її обороні, того пан наказував гайдукам буками побити до загибелі.

Серед цих чудових гір жила щасливо родина, в якій були братчик і сестричка - Олесь і Гануся.

Одного дня спіткало Ганусю нещастя, бо пан забрав її до себе. З того дня, Олесь не міг знайти собі в хаті місця так стужився він за сестричкою. Ніяка робота його не бралася, хоч і як батько сварив та підганяв. За кілька днів Олесь зник із хати, і ніхто не знав, де він подівся.

А Олесь подався в гори, там де свобідно. Йшов довго, аж надвечір змучився і сів спочити. Крізь гушавину побачив він на поляні вогонь. Підійшов ближче і побачив, що це відпочивають пастухи в дорозі на полонину. Поздоровив ватажка і попросив, щоб прийняв його до помочі в полонині.

А той газда-ватажок був багатий. Ніхто не любив його, бо він був дуже злющий. Олесь подобався газді-ватажкові. Газда погодився і прийняв Олесь на працю. Тяжка була праця. Газда бив за кожну дрібницю, та Олесь це все терпеливо зносив.

Довго працював Олесь, аж одної осені, коли він в полонині пас худібку, пропав йому бичок. Злий газда вигнав Олесьа шукати за бичком.

І пішов Олесь. Довго, довго блукав він лісами, а коли стемніло, побачив у гушавині світло. Зайшов, постукав у двері і проситься наніч.

Сивий дідусь відчинив йому двері і прийняв Олеся до "колиби". Дідусь дав йому повечеряти, а потім Олесь розповів дідові про своє нещастя. Дідусь вислухав його і казав іти спати. Ранком дід знову накормив Олеся, дав йому напитися якогось зілля, сказав як вийти з лісу і де знайти бичка.

Подякував Олесь і пішов. Недалеко знайшов він бичка, який упав зі скелі і забився. Підніс Олесь бичка, поклав на плечі і приніс його назад газді. Здивувався газда - бичок великий і тяжкий, а Олесь так легко його на плечах несе. І далі лишився Олесь на праці. Вже нічого були йому оті побої, все, коли мав вільну хвилину забігав до знайомого дідуса, а той учив Олеся різних речей.

Тут Олесь почав плекати свою силу. За порадою діда підливав він на поляні молодого бучка джерельною водою, за якою ходив далеко до джерельця. Щороку приходив Олесь до бучка і пробував його вирвати. Так він за дідовими вказівками виробив собі силу і витривалість. А дідусь сказав, що коли він вирве бучок з корінням, тоді матиме незрівняну силу.

Одного року, коли почали буки розвиватися, прийшов Олесь до свого бучка, потягнув раз, другий, а на третій вирвав його із корінням. Задоволений із своєї надзвичайної сили, Олесь прийшов до свого господаря, розплатився за все і подався в ліси, та ще раз зайшов до свого знайомого дідуса. Той дав йому поради і вказівки, а на кінець поблагословив його на дальшу дорогу.

І так одного разу рознеслася по горах вістка, що в Чорногорі появилася якийсь легінь. Відколи гори Карпати, такого легеня, як отой, ще не було. Кремезний, плечистий, а сила в нього, що і ведмедя поборе. Та це ще нічого. Силач, то силач. Але кажуть, що й куля його не береться. Якийсь чудасій, а не легінь!

А Олесь в Чорногорі, як орел проживає і хлопців сміливих до себе збирає. Прийшов раз Олесь розплатитися з паном. Та дідич замкнувся в замку і борониться. Олесь потиснув плечима двері і вони впали. Упав пан на коліна, бери каже все, лише мене помилуй. Та Олесь лиш сміється... Не пожалував ти християнського народу ні сестрички моєї, нема пощади і для тебе. Вдарив пана своїм топором і вбив.

Так із молодого Олеся в Карпатах постав оборонець народу і местник за кривди -- ОЛЕКСА ДОВБУШ!

/Опрацював на підставі "Нариси з Гуцульщини"
проф.М.Ломацького, Братчик Андрій./

ЧАРІВНИЙ СКАРБ ДОВБУША

казка

Гірською стежечкою в Карпатах ішов рій новаків на прогулянку. Вони розглядалися на всі сторони, шукаючи печери, до якої мандрували. І ось, перед їхніми очима появилася сива каменюка, а біля неї вхід до печери. Всі п'ять перелізли через невеликий отвір і опинилися посередині печери, де скривалося безліч підземних коридорів.

- Тримаймося разом, бо тут легко загубитися, сказав братчик. Але Івасик, як звичайно, не дуже слухав того наказу і при першій нагоді відійшов у бічний коридор. Коли хлопці побачили, що Івасика нема, зараз пішли його шукати. Вони кричали тут, кликали там, а не знайшовши Івася, сумні повернулися домів.

А Івасик був зачарований дивними стовпами і кольоровими камінцями. Він все йшов тим коридором-тунелем вперед. Аж тут патик, що лежав під ногами, почав говорити:

- Іди далі, Івасику!

За пару хвилини з'явився срібний меч і також промовив:

- Іди далі, Івасику!

І Івасик ішов. Він обережним, тихим кроком посувався все даліше і даліше від входу. Раптом відчинилася перед ним чудова кімната. Стіни були, немов виложені кольоровим камінням. Все виблискувало, як скло. По середині була різьблена скриня. Вона скригнула - і поволі відчинилася. Тоді почувся глухий голос:

- Я скарб славного Довбуша, лицаря в Карпатах. Тобі нічого невільно із мене взяти, бо ти був непослушний і відлучився від гурту.

Скриня з гуркотом замкнулася. Щойно тоді Івась почав жалувати, що розлучився з друзями. Тепер він не знав, як вийти з печери. Сів коло скрині та почав плакати. Коли стара скриня відчула тепло Івасикової слізючки, вона здригнулася і зразу відчинилася. Тоді почувся голос:

- Жалуєш синку! Це добре. Тепер візьми собі два золоті із мене.

Про вихід не журися. Лягай же тут і засни.

Так і зробив Івась. І в сні здавалося йому, що камінці ворушилися, відкрилися і зробили отвір. Хтось ніби взяв Івася на старий щит і виніс його через отвір.

Коли ранком Івась розбудився, він лежав на шовковій травиці і ніяк не міг пригадати собі, що сталося. Але тоді знайшов два золоті і все пригадалося.

Від того часу Івасик все хотів запровадити друзів у дивну кімнату, та йому це вже ніколи не владося.

...БО ЛИШ ГУЦУЛ В СВОЇХ ГОРАХ,
БО ЛИШ ГУЦУЛ В СВІТІ ПАН!

Життя гуцула це життя праці, небезпеки і вічної боротьби. Гуцули люди невисокі, плечисті і сильної будови тіла. Так створила їх природа, щоб вони були сильні і витривалі. При тім, гуцули є віруючі і побожні люди. Живуть по Божих законах, але мають і свої, природні.

Гуцули люблять свої гори і ненавидять чужинців - "зайдів", які приходять у гори, щоб використати їх багатство і нищать їх красу. Таких "зайдів" гуцули дуже не люблять і мстяться на них. Гуцули кажуть:

- Так, вбити чоловіка, це - правда, гріх, але обстати за своє добро і своє рідне, це не є гріхом.

- Не вбивай, сказав Господь Бог... А люди не можуть своїм малим розумом зглибити Божої премудрости...

Але тут у наших горах знає кожний верховинець: не вб'є він ведмедя, так ведмідь уб'є його. Не застрілить вовка, так вовк кинеється на нього й розшарпає його на кусні. Не вб'є ведмідь корови чи вола, не порве вовк барана, так прийдеться їм гинути з голоду. А вони ж хочуть жити... Так, але ж віл і баран теж хотіли б жити. Всіх сотворив Бог на те, щоб жили. Ну, а жити, значить - боротись... Бо такий то Божий закон -- закон життя. Життя і смерті... На всьому світі йде боротьба на життя і смерть. Гине одне, щоб могло жити друге. Життя -- боротьба... А в боротьбі один перемагає, другий гине... Один, щоб жити, відбирає життя другому...

Куди не глянеш, усюди йде боротьба. Ведуть зі собою боротьбу і день з ніччю, світло з темрявою... Раз перемагає день-світло, другим разом виходить переможцем із боротьби ніч-темнота... І так воно триває з предвовіку. Ранком перемагає сонце, місяць - вечером. А пори року? Вони теж ведуть зі собою безконечну й непереривну боротьбу.

Як же важко мусить змагатись весна з зимою? Яку затяжну й уперту боротьбу веде весна, поки не поборе зиму! Не легко здасться зима весні. І хоч весна, поки не поборе зиму має доброго союзника - сонце, то все ж таки мусить добре намучитись, поки перемаже зиму. Прогнала вже її весна з долів, вона все ж таки верхів держиться.

А на зміну весні приходить літо... Воно пишається і гордиться своєю перемогою, думає, що вічно тривати буде на землі... Вічно?

Ні, його переможе осінь. Закриє вона хмарами сонце і заллє землю дощевими водами, зв'ялить зелений лист на деревах, перефарбує його на жовто, а там і скине його на землю ранніми приморозками, заморозить усе життя. Осінь радіє, перемогла літо... Та чи на довго? А ось там уже десь із далекої півночі, суне люта, грізна зима й бере в свої обійми землю і все що на ній...

І так з року на рік - так з віку й первовіку... Боротьба... Переможці й переможені...

А зверни свої очі на ліс... Чи не йде там боротьба поміж деревами? Кожне дерево, щоб рости, потребує крім землі, щоб держатись її корінням, ще й сонця. То ж іде завзята боротьба дерев за землю і за сонце. Переможці пишуться вишиною і стрункістю, а переможені висихають і падають на землю.

А от жовті, сині і рожеві квіточки, одна краша від другої... А над ними барвисті метелики. Кожний хотів би на крашу й запашнішу квітку сісти. То ж і поміж метеликами йде боротьба...

Так то на цілому світі йде за щось змагання, сильніші є переможцями, а слабші гинуть і дають місце новому життю і новій боротьбі.

/ Вибране із "З ГУЦУЛЬЩИНИ"
проф.М.Ломацького./

СТРИВІГОР

казка

Давним-давно жив у бойківських горах велетень Стривігор, що якось прибув туди із Країни Див. Велетень-добряга бойкам кривди не робив, але велетень велетнем: ішов верхами -- земля стогнала, каміння внизу котилося, бойкам хижі розвалювало, ішов лісами -- куці тріщали, ялиці валилися, що й страшно бойкові в ліс за дровами піти. Але тому, що Стривігор вовків з лісів виполошив та і татари його боялися і бойківські села оминали, - люди все це йому терпіли.

Якось іде велетень Стривігор лісами, найвищі ялиці йому до пояса, а він їх руками розгортає. Простягнув він руку за сарною, що десь у куцах з очей йому пропала, та вхопив за чуб бойка, що якраз там спускав ялицю. Підносить його вгору, а бідний бойко ногами тріпає і кричить з переляку. Зареготався велетень, посадив його на вершку ялиці та й став з ним розмовляти.

Розповів Стривігорові бойко, що відколи він в них є то бойки забагатіли, бо ні вовки ні татари не нападають. Одне лише журить людей, а це то, що страшно людям в ліс по дрова іти, тому що бояться, щоб Стривогір на них не наступив.

Зажурився велетень подумав, а далі і каже:

- Пішов би я від вас, та не піду, всюди є люди і всюди їм буде кривда від мене.
- Не йди від нас, Стривігоре, каже бойко, вибери собі одну гору і там живи вільно, а ми тобі щоднини по черзі, як не бичка то баранця пришлемо.

Погодився на це Стривігор. Вибрав собі гору та і зажив. Приручив собі бурого ведмедя, щоднини його в село посилає, а над вечір ведмідь вертається із бичком чи бараном. Так по черзі бойки Стривігора годували і ніхто від цього не відмовлявся.

Аж прийшла черга на Ониська, найбільшого багатія на всю Бойківщину -- того самого бойка, що то його Стривігор у лісі за чуба зловив. Як тільки Онисько вздрів крізь вікно Стривігорового посланця на своїм обійстю, зараз сховався і вислав свою жінку ведмедя зустрічати. Та жінка каже, що хоч і є в неї і бички і баранчики, та не знає вона, котрого дати. Хай ведмідь вернеться, коли буде господар вдома.

І ведмедик повернувся з нічим. На другий день повторилося те саме, а на третій, голодний Стривігор вже не міг витримати і сказав ведмедеві, щоб хоч щось попросив.

Зайшов ведмедик до Ониська хати та каже до наймички:

- Хоч щось дай, щоб хоча раз на зуб. А наймичка каже:

- Що ж бери хіба те, що там в обрішні під столом.

Ведмідь посидів на лаві, а далі зідхнув, витягнув обрішню з під стола і, не заглядаючи в неї, поклав собі на плечі і пішов. Бреде він снігами, а обрішня тяжка -- це не те, що худібку перед себе гнати. А в обрішні щось рухається та ведмідь боявся туди заглядати, щоб не втекло, аж десь на половині дороги втихло. Насилу доволікся ведмідь до Стривігора, подав йому та й каже:

- Це вам наймичка тимчасом на зуб дала.

Заглянув Стривігор, а там дитина мала лежить. Біле, аж синє, замерзло в дорозі... Глянув Стривігор з докором на ведмедя, та що ж він винен? Ні він, ні наймичка не знали, що тоді, коли в сінях торгувались, Ониськове дитя зі страху перед ведмедем в обрішню залізло та й там заснуло.

Дивиться велетень Стривігор, дивиться на замерзле Ониськове дитя, аж сльози йому з очей покотилися... вже струмочком униз біжать...вже й потічком шумлять... вже річкою по долах розливаються.

Поріс густим лісом крутий верх і поглинув у своїх нетрях велетня Стривігора та його ведмедя. Збідніли бойки, вовки порозносили численні колись отари, вороги понищили квітучі колись села.

Але річка Стривігор усе ще тече й несе сльози велетня-добряги, що нікому не хотів кривди зробити.

/ Стривігор - невелика річка, що впливає з Карпат, звертає на схід і єднається з Дністром./

НА СОКІЛЬСЬКІМ

О сьомій годині рано ми виїздили з Кут.

Коні звернули вбік, віз покотився в долину, і раптом перед нашими очима розкрився зовсім інший світ.

Гори!

Синьо-зелені стежки, вкриті серпанками прозорої мряки, обсіпані жемчугами роси, обкладжені кадилом живиці й запахом квітів - це передова сторожа Зелеменя, Шпиць і Говерлі.

А внизу Черемош! Невеликий, а який жвавий, який дужий! Скільки в ньому життя, нічим не приборканого, якогось первісного життя, як всебічно переливаються його хвилі долиною поміж горами, як шумно й гучно ревуть по каміннях, що скотилися з гір і лягли їм посеред дороги...

Віз котиться понад самий беріг, і здавалося, що могутня сила води тягне його до себе і пустити не хоче. То так здавалось, а в дійсності туди веде дорога, якщо дорогою можна називати всякий збір каміння - дрібного, гладко витонченого та такого, як буханець хліба, як голова чи гарбуз. Та ще, якби воно було рівно розміщене, то нехай там, а то лежить собі лавами, скиртами, порогами, як оборонні вали на границі гірського царства. Тією дорогою йшли або їхали напроти нас менші й більші гурти жінок і чоловіків з бесагами на торг. Їдуть на кониках, курять люльки, і в своїх малювничих одягах на тлі чудового краєвиду виглядають, як живі образи, як малюнки до оповідань Юрія Федьковича. І можна б забутись, заслухатись у ту безкраю симфонію барв і звуків, що розливаються по землі й по небі, над тобою й довкола тебе, якби, - віз не витанцьовував разом з тобою по камінні конвульсійного танцю.

- Що то нині, - потішає візник, - то колись сюди їхати була чиста мука! Тепер тут справжня дорога. Вибудував її небіж староста повіту, та за те йому поставили фігуру на Соکیلськім.

- Мали за що! - гадаю собі про себе.

- Будемо їхати попри Соکیلське, то побачите. Вйо-о!

І віз скрипить, скиглить, і стогне, перевертається з боку на бік і перевалюється крізь той шлях циклопів.

Ось і Соکیلське!

Я не раз чув про нього, читав, навіть і бачив на нашій сцені якусь Сокільську дебру, але щоб вона в дійсності так сильно мене вразила, того я ніяк не сподівався. Стіна, висока стіна, якої людськими руками не здвигнути, стоїть похилена над Черемошем і дивиться в воду. Дивиться очима віків і немов щось читає. А той Черемош припав до неї, обіймає її й цілує. Раптом відоб'ється, кине собою й зареве, як ранений ведмідь. Грізно і завзято валить у ту гать муровану, що нею люди скували його і віддалили від Сокільського - його свобідного, сильного безсмертного сина гір.

Заждіть він має час! У нього хвилина, у вас віки! Побачимо, хто кого переможе. І потішений і втихомирений вертається в русло і переливається всіма фарбами розтопленого олива, срібла й опалів, всіма заломами ліній, всіма відтінками тонів. Грається з каменями, що мов діти вскочили до нього, щоб скупатися, обливає їх, бризкає піною, сипле росю дрібнесеньких крапель, дихає паром синьої мли. Любить ті бідні, безсилі крушини гір. Як дідусь грається з дітьми. Інша річ - люди!

Вважай, керманичу, веди дарабу вправною рукою, бистрим зором сліди кожний камінь, зміло та в час відбивай направо та на ліво, бо як ні, то він тобою, як дитячим млинком закрутить, і кине, мов мізерною іграшкою. І не почислиш своїх ялиць, не позбираєш костей, не побачиш Сокільської скелі, що стоїть дужа і висока, як княжна в киреї з шовкової мли, в короні золотого сонця...

А до Сокільського праворуч приставлено, як сходи до престола, велике камінюччя, поскладане одне на одне, завбільшки будинків. Віки помалювали їх на сіро, а вони блищать до сонця, як крицеві. А - поміж тих незграбних, рукою тесаних брил, біліє одна висока й тонка, як стовп. То фігура старости.

І дивне диво! На найширшій грані, на білому камені колумни виписані великими чорними буквами Шевченкові слова:

"Схаменіться! Будьте люди,
 Бо лихо вам буде!
 Розкуються незабаром
 Заковані люди,
 Настане суд!"

Не знаю, чи можна було вибрати краще місце для оцих слів, Той вічний рев Черемоша, та Сокільська скеля і зміст цих слів - то щось одне. Здається, що Черемош не шумить і не гуде, лиш грізно лякає світ судом, здається, що зверху Сокільського якийсь могутній голос кличе: "Схаменіться!" Здається, що вся розгукана природа звіщає хвилю, коли розкуються заковані люди й настане суд!

І на хвилю чоловік забуває себе, тратить свідомість часу, і місця і всіх дрібниць, що путають його вільне "я", та цілим своїм єством вслухується в той шум, той рев, у ту невідому розмову природи, щоб дізнатися, чи хвиля суду не надходить.

Заслуханий не бачить хмари, що з-поза Сокільської скелі, як сукно висувається і вітром та стужею дише. Перша блискавка будить нас із задуми. Робиться темно й холодно. Вода чорніє й рудіє, на скелі лягають тіні, а все небо, як залізний панцер. Тремтять квіти, тремтять листки, хиляться дерева додолу. Їх прошибає тривогою якась передсмертна дрож.

Щоскорше добігли ми до воза й пустилися в дальшу дорогу. Коні, розуміючи небезпеку, дерли зо шкіри. За нами гналася буря. На щастя ми скрились перед нею до Розтік.

Подали снідання, а по сніданню пішла весела розмова, як звичайно по перебутій біді.

Нашу розмову переважав град, що товк до вікон, немов кулаками. А громи били так гучно, якби на кожному верху стояла окрема батарея гармат. От-от, і цілу кітловину, в якій лежить село, затопить вода, занесе каміння, закине градом і спалить блискавиці...

Забрало овес на покосах, понесло дараби світами, поторощило ялиці, а щонайкращі квіти в городі змішало з болотом.

А на Сокільськім, на скелі, стояла старостинська фігура, і якась незрима рука писала на ній:

"Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!"

ПОСТРАХ МЕШКАНЦІВ ГІРСЬКИХ ОКОЛИЦЬ

У 1928 р. новаци з Ужгороду таборували під моїм проводом біля села Ставне у Карпатській Україні. Це село було далеко в горах, близько границі з Галичиною. Ми поставили шатра на соняшній поляні, у сосновому лісі, біля чистенького потічка.

Треба згадати, що новаци, та декілька юнаків, які були до помочі, робили в таборі все самі: самі ставили шатра та все інше, що потрібне у таборі, будували кухню з каміння та варили, як уміли. Цілий місяць жили в лісі, без відвідин батьків, без посилок з дому, без ніяких вигод. Вчилися давати собі самі раду. Новаци жили дружно та привчалися до правдивого таборового життя серед чарівної дикої природи Карпатських гір.

Наше життя вимагало витривалости, працьовитости й обережности. Дивувало нас, що цілу ніч, геть кругом на полонинах, горіли вогні. Люди били у бляхи, трубили та різними іншими способами відстрашували грізного напасника.

Цим пострахом у горах була дика свиня, дик або вепр, різно його називають. Вони цілими стадами нападали на селянські поля-засіки. Вони виїдали, або нищили бараболю, овес та все, що садили й сіяли наші люди в горах. Стада диків протягом однієї ночі переривали поля та нищили важку людську працю. Це загрожувало голодом!

Люди в селі остерігали нас перед диками та дивувались нашій відвазі.

Ми теж були обережні. Цілу ніч у таборі горів вогонь. На стійці стояло завжди двох: новак та юнак. Я спав чуйно та при кожному порушенні тиші - мене зараз же будили. Ці нічні стійки справді виконували своє завдання.

Так проминув місяць без усяких пригод. Всі були здорові, веселі, вдоволені. Аж тут, на прощання відвідала наш табір дика свиня - та ще з поросятами.

Було це над ранком. Впала мряка. Стійка почула, що щось ламає галуззя у лісі. Прелякана, розбудила мене. Я негайно вийшов із шатра та побачив, як дика свиня, похрюкуючи, пройшла поміж шатрами біля вогню, й зійшла біля потічка напиться води. За нею бігло шість рябих поросяток. Від потічка ціла родина помандрувала в інший бік лісу,